

ӘОЖ 327.37

Ғ. Рахымжан

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, халықаралық қатынастар факультеті,
Қазақстан, Алматы қ.
E-mail: gani707@mail.ru

Ядролық қарудан бас тартудағы Қазақстанның бастамалары

Қазақ жерінде – XX ғасырдың орта кезінен жұмыс істей бастаған Семей полигонында 500-ге жуық ядролық сынақ өткізілген болатын. Сол сынақтар себебінен, полигон маңындағы тұрғындар көптеген қиыншылықтарға тап болды. Мақалада Қазақстан Республикасының тәуелсіздікке қол жеткізгеннен бастап, ядролық қарудан бас тарту үшін жасаған талпыныстары мен қол жеткізген жетістіктері жазылған. Мұндай жетістіктерге қол жеткізу біздің елімізге оңайшылықпен берілмеді. Мұндай абыройға жету үшін, Н. Назарбаев жылдар бойына шетелге ресми сапарлармен барып, халықаралық конференцияларға қатысып құжаттарға қол қоюмен болды. Ал қазіргі таңда Қазақстанды ядролық қарусыздану бастамаларында алғашқы елдер қатарында тұратынын мақтанышпен айта аламыз.

Түйін сөздер: ядролық қару, Қазақстан ЯҚТШ, Қазақстан МАГАТЭ, Қазақстан ЯСЖТШ, Қазақстанның ядролық қарусыздануы.

G. Rakhymzhan

Kazakhstan's initiative to renounce nuclear weapons

From the middle of twentieth century as start work Semey polygon, on the Kazakh land has been tested about 500 nuclear explosions. Because of this reason residents had a lot of problems. In this article described all the aspirations and achievements of Kazakhstan's renunciation of nuclear weapon. It was hard for Kazakhstan to achieve targets as disarmament. Nazarbaev had signed to important documents, had participated in international conferences and had pay a visit to other countries with official visit. Now, we can say proudly, that Kazakhstan one of the first states who started disarmament.

Keywords: Nuclear weapons, Kazakhstan Nuclear Non-Proliferation Treaty, Kazakhstan IAEA, nuclear disarmament of Kazakhstan.

Г. Рахымжан

Инициативы отказа Казахстана от ядерного оружия

С середины XX века как начал работать Семейский полигон, на казахской земле было испытано около 500 ядерных взрывов. По этой причине местные жители подверглись разным рода трудностям. В данной статье расписаны все стремления и достижения Казахстана по отказу от ядерного оружия после того, как страна приобрела независимость. Добиться таких успехов для Казахстана было не просто. Для достижения таких высоких целей – президент нашей страны Н. Назарбаев много раз посещал официальным визитом разные страны, участвовал на разных конференциях и подписывал важные документы. На данный момент мы можем с гордостью говорить, что Казахстан расположился на первых местах в начинаниях по ядерному разоружению.

Ключевые слова: ядерное оружие, Казахстан ДНЯО, Казахстан МАГАТЭ, Казахстан ДВЗЯИ, ядерное разоружение Казахстана.

6 тамыз – халықаралық ядролық қаруға қарсы күн. Қазақстан аумағында 1949 жылдан бастап Семей ядролық сынақ полигоны жұмыс істегені мәлім. Онда 40 жыл ішінде, шамамен 500 жуық ядролық сынақ жасалды. Тәуелсіздік алғаннан кейін, Қазақстан полигонды жауып, өз еркімен ядролық қарудан бас тартқан алғашқы мемлекет ретінде тарихта қалды.

1945 жылдың тамыздың 6-ында Жапонның Хиросима қаласы, ал енді 9-ында Жапон елінің екінші қаласы – Нагасаки ядролық бомбаның құрбаны болды. Нагасаки бомбаланған Хиросимаға қарағанда аз зардап шекті.

Міне, осылайша, әлем жұртшылығы сол жылы ядролық қарудың күш-қуаты мен қасіретін алғаш рет байқап көрген еді.

Осыдан соң көп ұзамай-ақ ол қаруға Кеңес үкіметі де қызығушылығын таныта бастады. Ядролық қарудың мүмкіндігін байқау мақсатында сынақ өткізуге Қазақстанның Семей аймағы таңдап алынды.

Сөйтіп, 1949 жылдың 29 тамызында Семейде алғаш атом бомбасы жарылды. Кей құжаттар бойынша 1949 жылдан 1991 жылдар аралығында Кеңес Одағы Қазақстан жерінде 500-ге жуық ядролық сынақ өткізіпті. Семей полигонында ұзақ жылдар бойы ядролық зымыран қозғалтқышының жеке элементтері ғана емес, жер үсті прототипі де сыналған.

Семей өңірінде 40 жыл бойы сыналған ядролық зарядтардың жиынтық қуаты Хиросимаға тасталған бомбаның қуатынан 2,5 мың есе асып түседі екен [1].

Ядролық қауіпсіздік жарты ғасырдан астам уақыт бойы әлем назарында екені баршамызға мәлім. Көп жылдар оның шешімін іздестіруге әлем жұртшылығы қатысып келген. «Қырғи қабақ» соғыс кезіндегі бәсекелестікте бес алып мемлекеттің қолында бүкіл адамзатты жоюға шамалы қару қорлары шоғырланған. Тек ядролық сынақтардың өзі өмірге шексіз қауіп төндіргені белгілі. Әлемде 2025 сынақ жүргізілген, оның ішінде қазақ халқындай азап шеккен бірде-бір халық болмағанын айтсақ артық болмас. Жоғарыда айтып өткендей аты шулы «Семей полигонында» 500-ге жуық атом, сутегі бомбалары сыналып, олардың саны барлық сынақтардың ¼-ін құраған. КСРО-ның ядролық зобалаңынан 1 млн қазақ халқы шейіт болып, осы күндері 500 мың адам неше түрлі ауру-сырқатқа шалдығуда.

Туылған сәбилер арасында адам көрмеген, естімеген, ойламаған хайуан сияқтылары да кездесуде.

Қазақстан Республикасының тарихында ядролық қарусыздану, елдің тәуелсіздікке қол жеткізумен тығыз байланысты. Бұл Қазақстанның дұрыс стратегиялық таңдау жасағанын, ядролық қарудан бас тартқан ел мәртебесіне ие болғанын көрсетеді. Қазақстан адамзаттың бүгінгі және болашақ ұрпағы арасында үлкен жауапкершілік өнегесін көрсете білді. Нақты қауіпсіздіктің тірегі ядролық арсенал емес, сыртқы бейбітшілік сүйгіш саясат, ішкі тұрақтылық, елдің тұрақты экономикалық және саяси дамуы болып табылатындығын өз мысалымен сенімді дәлелдеді.

Егеменді Қазақстанға 1991 жылдың наурыз айында, Алматыға алғашқы рет АҚШ-тың мемлекеттік хатшысы Джеймс Бейкер ресми іс-сапармен келген болатын. Алматыда әлемдік деңгейдегі Қазақстанның ядролық қаруының тағдыры талқыға салынды. КСРО-ның ыдырауынан кейін ядролық қаруды меншік етіп қалған Қазақстан, ядролық держава мәртебесіне ие мемлекеттер қатарына қосылды. Сол жылдары, Ливияның басшысы Муаммар Каддафи, біздің Президентке ядролық қаруды сақтап қалуды сұраған болатын. Ол жас мемлекетке он миллиард АҚШ доллар көлемінде көмек көрсетуге уәде етті. Мұндай ұсынысшылардың саны бірнеше болғаны таңғаларлық жайт емес. Бірақ Назарбаевтың мұндай ұсыныстардан бас тартып, дұрыс қадам жасағаны мәлім [2].

1991 жылдың 29 тамызында Президент Нұрсұлтан Назарбаев өзінің Жарлығымен Семей ядролық сынақ полигонын жапқаны туралы барша әлемге жария етті. Сан жылдар бойы халықты радиацияның «уымен» улаған сынақтан қаншама азамат құрбан болды, сау адам мүгедектің күйін кешті. Ядролық сынақтың жабылғанына 20 жыл уақыт өтсе де, зардаптарын қарапайым халық әлі де кешіп отыр [3].

Қазақстанның ядролық қарусыз мемлекет атануына жол салған тағы бір маңызды қадам – президент Нұрсұлтан Назарбаевтың өз елі Ядролық қаруды таратпау туралы келісімшартқа қосылуға дайын екендігін мәлімдеуі болды. Ол осынау тарихи мәлімдемесін 1992 жылғы 18-23 мамырда Вашингтонға жасаған алғашқы ресми сапары барысында жария еткен бола-

тын. Осы мәлімдеменің аясында Қазақстанның аумағындағы барлық ядролық оқтұмсықтарды залалсыздандырудың нақты тетіктері жасалды.

1992 жылдың 23 мамырында Лиссабон өкілдері және АҚШ бес жақты хаттамаға қол қойды. Ол хаттама бойынша «Стратегиялық шабуылдың қару-жарақтарды қысқарту және шектеу келісім» жағдайының жүзеге асыруы туралы олардың жауапкершілік шеңберін айқындады. Сонымен қатар Лиссабон Хаттамасында Беларусь, Украина және Қазақстанның Ядролық қаруды таратпау туралы шартқа ядролық қарусыз мемлекет ретінде қосылуы жайлы міндеттемелер қарастырылған болатын [4].

1993 жылдың желтоқсанында ел Парламенті ЯҚТШ-ны бекітіп, бір жылдан соң Қазақстан ядролық державалардан қарусыздану жөніндегі міндеттемелердің толық және бұлжытпай орындалуын мойындаған қауіпсіздік кепілдемесіне ие болған. 1996 жылы Ядролық сынақтарға жаппай тыйым салу туралы Шартқа қосылса, 2006 жылы қыркүйекте өңірдің басқа да елдерімен бірге Қазақстан Орталық Азиядағы ядролық қарудан ада аймақ туралы Шартқа қол қойды [5]. Бұл игі қадам – жаңа ядролық қарусыз аймақ құру Азиядағы тұрақтылық пен қауіпсіздікке қосылған маңызды үлес болып табылды.

Қазақстан әлемдегі төртінші ядролық арсеналдан өз еркімен бас тарта отырып, ядролық қатерді жоюдың табанды жақтаушысы болып қала берді.

1994 жылдың 14 ақпанында Қазақстан Халықаралық Атом Энергетикасы Агенттігінің (МАГАТЭ) мүшесі болды. 1994 жылғы 26 шілдедегі ЯҚТШ ережесіне байланысты Алматыда Қазақстан Үкіметі мен МАГАТЭ арасында Келісімге қол қойылды. Кейіннен 1995 жылдың 19 маусымында Қазақстан Республикасы Президентінің жарлығымен келісім ратификацияланды. Содан бастап, Қазақстан территориясындағы барлық ядролық объектілер МАГАТЭ қарамағына өтті және Қазақстанның бар ядролық әрекеттері Агенттіктің ережелеріне сәйкес жүзеге асырылып отыратын болды.

1994 жылдың 5 желтоқсанында ОБСЕ-нің Будапешт саммиті кезінде Ресей, АҚШ, Ұлыбритания Меморандумға қол қойған болатын. Ол Меморандум бойынша Қазақстан, Беларусь және Украинаның ЯҚТШ-ға ядролық қарусыз мемлекет ретінде қосылғаны үшін,

оларға қауіпсіздік кепілдігін ұсынған болатын. Бұл құжатқа қол қойғаннан кейін Қазақстан өз территориясынан барлық ядролық қаруды шығаруға міндетті болды. Кейіннен мұндай кепілдікті Қытай және Франция мемлекеттері де берген болатын.

1995 жылы Қазақстан территориясынан барлық ядролық қарулар шығарылды, зымырандық қондырғылар жойылды. Сонымен, Қазақстан ядролық қаруды шығарудан барлық талаптарды орындағаннан кейін, қазақ жеріндегі ядролық қару инфрақұрылымының жоюымен және бұрындары әскери салада жұмыс істеген өндірісті қарапайым азаматтыққа айналдырумен айналысты. Тағы бір айта кетерлік жайт, МАГАТЭ ядролық бұйымдарды бақылауға, АЭС пайдалану, ядролық бұйымдарға қорғау қою сияқты Қазақстанға үйлестіру техникалық көмек көрсету жоспарын жасап берді. Онда Ұлыбритания, АҚШ, Швеция және Жапонияда қатысқан болатын [4].

Қазақстан Республикасы «ядролық қарудан азат әлемге қадам басу керектігі» туралы адамзатқа талай рет үндеу тастады [6]. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаев «ядролық қаруды таратпау туралы Шарттың (ЯҚТШ) тиімділігін қамтамасыз ету және оның ережелерін ядролық қаруды таратпау режимін нығайту мақсатында қазіргі заман ақиқатына лайықтандыру жөніндегі шараларды БҰҰ шеңберінде қабылдау керектігіне» ядролық державалардың назарын БҰҰ Бас Ассамблеясының 62-ші сессиясында аударған болатын.

Сонымен қатар Қазақстан Ядролық сынақтарға жаппай тыйым салу туралы Шарттың (ЯСЖТС) мүмкіндігінше тез арада күшіне енуін және ыдырайтын материал өндірісіне тыйым салу туралы Шартты (ЫМӨТШ) әзірленуін қалайды. ЯСЖТС-ті дайындау комиссиясы аясында Жаһандық бақылау желісін жаңадан құру және жергілікті инспекциялар құқығын нығайту мәселелері бойынша отандық дипломатия аталмыш құрылыммен белсенді түрде бірлесе жұмыс істеуде.

1994-1996 жылдардағы ядролық қарусыздану саласындағы белсенді іс-әрекетінің арқасында Қазақстан 1996 жылы бақылаушы мәртебесіне ие болды, ал 1999 жылдың 5 тамызында консенсус арқылы Қарусыздану жөніндегі конференцияның мүшелігіне қабылданды.

Қазақстан, химиялық қаруы болмағанына қарамастан химиялық қаруды жасауға, өндіруге, жинақтауға және қолдануға тыйым салу туралы және оны жою туралы конвенцияның қатысушысы болып табылады. Қазақстан оған 1993 жылы 13 қаңтарда қол қойды және 1999 жылы 24 маусымда бекітті. Конвенцияның ережелерін орындау үшін ұлттық орган құрылған. Қазақстан өкілдері Конвенцияға қатысушы мемлекеттер конференциясының сессиялары мен жыл сайынғы отырыстарына тұрақты түрде қатысады.

1996 жылғы қыркүйекте БҰҰ Бас Ассамблеясының 51-ші сессиясы уақытында Қазақстан Ядролық сынақтарға жаппай тыйым салу туралы шартқа (ЯСЖТШ) қол қойды және 2001 жылғы 14 ақпанда оны бекітті. ЯСЖТШ қол қою арқылы Қазақстан Ғаламдық мониторинг Желісін құру тұрғысынан ЯСЖТШ Даярлық комиссиясымен белсенді ынтымақтаса отырып, шарт шеңберіндегі верификациялық тәртіпті нығайтуға қомақты үлес қосады. ЯСЖТШ ережелерін тиімді орындау мақсатында ҚР Үкіметі мен ЯСЖТШ ұйымының Дайындық комиссиясы арасында Ядролық мониторинг құралдарына байланысты іс-әрекеттерді іске асыру туралы келісімге қол қойылды. Қазақстан ЯСЖТШ ұйымының маңызды жұмыстарының бірі болып табылатын дала эксперименттерін өткізуге маңызды үлес қосты.

2002 жылдың 13 мамырында Қазақстан лаңкестікпен күресуді, жаппай қырып-жоятын қарулардың таратылуына қарсы тұруды, ядролық материалар мен қос мақсатты өнімдердің пайдаланылуын және қозғалысын бақылауды күшейтуді мақсат еткен ядролық материалдар жеткізушілер тобының мүшесі атанды.

2002 жылғы 13 мамырда Қазақстан Ядролық Жабдықтаушылар Тобының (ЯЖТ) 40-шы мүшесі болды. ЯЖТ-ға қатысудағы біздің мақсатымыз – лаңкестікке қарсы күрес, жаппай қырып-жою қаруының таралуына қарсы тұру шараларын жандандыру, ядролық материалдар мен қосарланған мақсаттағы өнімдердің пайдалануы мен қозғалысын бақылауды күшейту.

2005 жылдың шілдесінде Қазақстан «Кравков инициативасы» деген атпен белгілі Жаппай қырып-жою қаруының таралуы саласындағы қауіпсіздік бастамасына қосылды. Бұл бастаманың мақсаты – күдікті әуе және теңіз кемелерін, сонымен қатар жаппай қырып-жою

қаруымен байланысты материалдарды тасымалдайтын құрлық көліктерін ұстау үрдісіне барлық мемлекеттерді жұмылдыру.

2005 жылы шілдеде Австрия СІМ-не – Баллистикалық зымырандардың таралуымен күрес бойынша Халықаралық кодекстің депозитариіне ҚР СІМ-нің Қазақстанның Кодекске қосылуы туралы хабарлайтын нотасы жіберілді. Бұл еліміздің зымырандық технологияларды бақылау тәртібіне енуіндегі маңызды іс болып табылады.

2006 жылы 8 қыркүйекте Қазақстан көрші мемлекеттердің қатарында Семей қаласында Орта Азияда ядролық қарудан азат аймақ құру туралы шартқа қол қойды. Қазақстан алғашқы елдердің қатарында, Ресей мен АҚШ Президенттерінің 2006 жылы шілде айында ұсынған, Ядролық терроризм актілерімен күресі жөніндегі жаһандық бастамаға қосылды. 2007 жылғы маусым айында Астана қаласында Жаһандық бастаманың Сыртқы істер министр орынбасарларының үшінші кездесуі өтті. 2004 жылғы 6 ақпанда Қазақстан Республикасы мен МАГАТЭ арасындағы кепілдіктерді қолдану туралы келісімге Қосымша хаттамаға қосылып, оны 2007 жылғы 19 ақпанда бекітті. [7].

Қосымша хаттамада көзделген іс-шараларды іске асырудың мақсаты – ядролық материалдың мәлімделген бейбіт іс-әрекеттен әскери мақсатқа ауысуын болдырмауға, сонымен бірге жалпы алғанда, мемлекетте мәлімделмеген ядролық материалдар мен заңсыз ядролық іс-әрекеттің болмайтындығына берік сенімділікті қамтамасыз ету.

Қазақстан бактериологиялық және токсиндік қаруды жасау, өндіру және жинақтауға тыйым салу туралы және жою туралы конвенцияға қосылып, оны 2007 жылғы 7 мамырда бекітті.

2008 жылдың 1-30 қыркүйек кезеңінде бұрынғы Семей ядролық полигонында ЯСЖТШ Ұйымымен бірлескен Интегралды дала эксперименті (ИДЭ08) жасалды. Аталған іс-шаралар кез келген ортадағы ядролық жарылыстарды немесе оларды өткізуге дайындық жұмыстарын тіркеу бойынша инспекциялардың түрлі әдістерін дайындау мақсатында жүзеге асырды. ИДЭ08 – ЯСЖТШ Ұйымы құрылғаннан бері ұйымдастырылған іс-шаралардың ішіндегі аса маңыздысы болды.

Сонымен қатар Қазақстан Республикасы 2008 жылы Қазақстанда Жаһандық бастаманың шеңберінде келесі іс-шаралар өткізілді:

6 маусымда Алматыда Ұлттық ядролық орталықтың Ядролық физика институтында «Атом-Антитеррор-2008» атты терроризмге қарсы халықаралық оқулары өткізілді.

11 қыркүйекте Өскемен қаласында Ульба металлургиялық зауытында «Жобалық қауіп» атты екі күндік семинар өтті [8].

2009 жылдың наурыз айында «Орталық Азия аймағының ядролық қарудан азат аймақ» атты келісім өз күшіне енді. Бұл келісімге 2006 жылы Семейде Орталық Азияның 5 мемлекеті бірлесе қол қойған болатын. Бұл келісім Орталық Азия мемлекеттерін толығымен қамтыған, қауіпсіздік саласындағы көп жақты алғашқы келісім болды [9].

2010 жылы қыркүйекте біздің ұсынысымызбен Астанада лаңкестікті қаржыландырудың жолын кесу, ядролық лаңкестікке қарсы күрес жөніндегі Жаһандық бастама конференциясы және Іске асыру мен бағалау жөніндегі топтың инаугурациялық отырысы өтті. Сол жылдың қарашасында Ақтау қаласында БН-350 реакторынан алынған (700-ден аса ядролық бомба жасауға жететін), пайдаланылған ядролық отынды қауіпсіз жерге орналастыруға жеткізуде көлемі жөнінен теңдессіз жоба аяқталды. Бұл ядролық отын Шығыс Қазақстанға Ақтаудан 1800 шақырым жерге көмілді. Тасымалдау жұмысы мүлтіксіз жүзеге асырылды. Осы жылдың қаңтарында Қазақстанда АҚШ-пен бірлесіп ядролық материалдарды тасымалдау кезіндегі радиологиялық оқиғаға дайын болу жөнінде оқу өткізілді. Бұған қоса, бұрынғы Семей ядролық полигонында америкалық және ресейлік тараптармен ынтымақтасқан күрделі жұмыс аяқталып, нәтижесінде ядролық сынақ өткізгеннен кейінгі таулы аймақта қалған жүздеген кило ядролық материалды консервациялау (сақтау) мен перманентті (үздіксіз) қауіпсіздік қамтамасыз етілді [10].

2010 жылы ядролық қаруды таратпау жөніндегі шартқа қатысушы мемлекеттердің шолу конференциясында бірауыздан «Қорытынды құжатты», соның ішінде «ядролық қарусыздану, таратпау және атом энергиясын бейбіт мақсатта қолдану бойынша іс-әрекеттер жоспарын» қабылдауды қуаттай отырды. Осыған орай, ядролық қарусыз әлемге қол

жеткізу мақсатын алға тартудың тиімді және пайдалы тәсілі ретінде қарусыздану мен таратпау саласындағы білімнің маңыздылығын мойындады.

Ядролық қарусыз әлем жөніндегі декларация 2011 жылы 12 қазанда ҚР-ның Елордасы – Астана қаласында қабылданды. Бұдан бұрын Елбасы Н. Назарбаевтың бастамасымен БҰҰ шеңберінде белгіленген ядролық сынақтарға қарсы іс-қимылдың халықаралық күніне арналған шаралар аясында Астана мен Семей қалаларында ядросыз әлем құру мәселесіне арналған екі күндік халықаралық форум өтті. 2011 жылы 12 қазанда Астанадағы Тәуелсіздік сарайында өткен «Ядросыз әлем үшін» атты форумға БҰҰ, МАГАТЭ, ЕҚЫҰ, ЯСЖТҚҰ, ШЫҰ, АӨСШК, ЮНЕСКО, ЕурАзЭҚ сияқты халықаралық және аймақтық ұйым басшылары, өкілдері, АҚШ, Жапония, Норвегия, Бельгия, Ұлыбритания, Франция, РФ, Словакия, Швейцария, Пәкістан, Ирак, Түркия, Корея, Моңғолия, Вьетнам және т.б. елдер парламенттерінің депутаттары, мемлекет және қоғам қайраткерлері қатысты. Қазақстаннан Президент әкімшілігінің жауапты қызметкерлері, Үкімет мүшелері, депутаттар, қоғам қайраткерлері, саясаткерлер, журналисттер болды. Қазақстан Президенті форумда ядросыз әлем жөнінде сөз сөйледі. Сөзінің соңында Нұрсұлтан Назарбаев осы жүзжылдықта біздің планетамыздың ядролық өзін-өзі жою қатерінен толықтай арылатынына сенетінін білдірді. Залға жиналған төрткүл дүниедегі өзінің барлық ниеттестері мен пікірлестеріне осы бағытта жемісті еңбек тіледі. Президент сөзінен кейін баяндама жасағандар: БҰҰ Бас хатшысы Пан Ги Мунның «Ядролық әлем үшін» халықаралық форумына қатысушыларға Жолдауында, АҚШ Президенті Б. Обаманың «Ядролық әлем үшін» атты Астана форумына қатысушыларға Жолдауын оқып берген АҚШ Энергетика министрінің бірінші орынбасары Д. Понеман, МАГАТЭ-нің Бас директоры Ю. Амона, Ядролық сынақтарға жаппай тыйым салу туралы шарт ұйымының (ЯСЖТШҰ) Атқарушы хатшысы Тибор Тот, АҚШ Конгресінің мүшесі Э. Фалеомаваега, Германияның экс-канцлері Г.Д. Геншер Елбасына, сондай-ақ форумға қатысушыларға құттықтау жеделхатында, негізгі баяндамалардан кейін ядролық қарудан ада бейбітшілікке қол жеткізу тақырыбындағы сессияда ТМД Атқару комитеті төрағасының бірінші орынбасары В. Гаркун,

Ұлыбритания Парламенті Лордтар палатасының мүшесі Л. Уэйверли, Ресей саяси зерттеулер орталығының президенті В. Орлов, жаһандық қауіпсіздік институтының Президенті Д. Гранофф (АҚШ), АҚШ-тағы Канзас штатының губернаторы С. Браунбек, ЯҚТЖШ-ның атқарушы хатшысы Т. Тот, АҚШ мемлекеттік хатшысының көмекшісі Р. Готтемеллер, Норвегия Парламентінің депутаты М. Хоглунд, Жапония Парламентінің депутаты Х. Каваути, Жапония Парламентінің тағы бір депутаты Н. Такэмотон, ГФР Үкіметінің қарусыздану мәселелері жөніндегі өкілі К. Айххорн, Франция Сенатының мүшесі Амери де Монтескью, Ипр (Бельгия) қаласы мэрінің орынбасары Ян Брейн, АҚШ өкілі Пол Уокер, Таратпау проблемаларын талдау жөніндегі орталықтың директоры Уильям С. Поттер, БҰҰ-ның Орталық Азия бойынша өңірлік орталығының жетекшісі М. Енча, АӨСШК-нің атқарушы директоры Ч. Алдемир, АҚШ-тың Қазақстандағы бұрынғы елшісі Уильям Х. Кортни, БҰҰ-ның қаруды таратпау және қарусыздану жөніндегі орталықтың экс-директоры Ц.Исигури, Жапония халықаралық қатынастар институтындағы орталық директоры Но-буясу Абэ және сессияға қатысушы модераторлар С. Лодгард, Т.Тот және Уильям Поттер Астана декларациясы жобасымен танысып, құжатты бірауыздан қабылдады [11].

2012 жылдың 29 тамызында Астанада «Ядролық сынаққа тыйым салудан – ядролық қарусыз әлемге» атты халықаралық конференциясы болып өтті.

Конференцияға 52 мемлекет пен 7 халықаралық ұйымның делегациялары қатысты. Кездесудің соңында қатысушылардың Қазақстан президентінің ядролық қаруды таратпау және ядролық қарусыздану саласындағы бастамаларын қолдаған үндеуін қабылдады.

Халықаралық конференция – ядролық қарусыз әлем жөніндегі Астана декларациясын жүзеге асырудың бір бөлігі. Сондай-ақ ол Семей ядролық полигонының жабылуына 21 жыл толғанына және БҰҰ-ның жария-

лауымен 29 тамызда атап өтілетін халықаралық ядролық сынақтарға қарсы іс-қимыл күніне орайластырылған [12].

Жоғарыда айтылып кеткен Қазақстанның бастамаларының ішінде ядролық қарудан ерікті бас тарту мен Семей сынақ полигонын жабуы туралы шешімдер ерекше орынға ие. 2010 жылдың сәуір айындағы Қазақстанға сапар кезінде, БҰҰ-ның Бас Хатшысы Пан Ги Мун, қазақ елінің мұндай шешіміне жоғары баға берген болатын [9]. Бүгінде ядролық қаруды таратпау және қарусыздану мәселелерінде Н.Ә. Назарбаевтың және Қазақстанның көшбасшылығын халықаралық қауымдастық мойындады да, ерекше құрметтейді де.

Қазақстанның қарусыздану мен жаппай қырып-жою қаруын таратпау саласындағы саясаты, халықаралық қауіпсіздікті нығайту, мемлекеттер арасындағы ынтымақтастықты дамыту, ғаламдық мәселелер мен қақтығыстарды реттеудегі халықаралық ұйымдардың ролін арттыру жолын ұстанатын сыртқы саяси бағытымен айқындалады. Сонымен қатар ядролық қаруға тыйым салу, атомды бейбіт түрде қолдану және халықаралық ядролық лаңкестікке жол бермеу сияқты бастамаларында да біздің Президентіміздің қосқан үлесі көп болды.

XXI ғасыр адам баласының жаһандану кезеңіне аяқ басып, әлемді жаңарту бағытында көптеген ғылыми өзгерістерімен таңдандыруда. XX ғасырдың 40-жылдарынан бастау алған ядролық қарудың негізі, адамзат қоғамының қауіпті дертіне айналып, «ядролық қару» бағыттары бүгінгі күннің өзекті мәселесіне айналууда. Ядролық қарудан бас тарту мәселесі барлық қазіргі заманның ең күрделі мәселелерінің бірі болып табылады. Ядролық державалар клубының бақылаусыз кеңею қатері XXI ғасырдағы аса көкейкесті проблемалардың бірі. Егер халықаралық қоғамдастық ядролық қаруға ие мемлекеттер ауқымының кеңеюіне қарсы саяси күш-жігер таныта алмайтын болса, оның салдарлары үлкен ауыртпалықтарға алып келуі әбден мүмкін.

References

- 1 Yadrolyk karudyn tarikhy // www.megamozg.kz/index.php?page=view_mat&id=1500&partition=other&subpartition=articles_historyworld
- 2 Adil Ibraev. Istoriya odnoy fotografii // Karavan. – 2013. – 14 zheltoqsan. – 3 b.

- 3 Makpal Sagyndyk. Kazakstan – yadrolyk arsenaldan oz erkimen bas tartkan memleket // Biznes & Sayasat // №39 (211) 29 kyrkuiek – 5 kazan.
- 4 Deyatel'nost' Kazakhstana po ukrepleniyu mezhdunarodnogo rezhima nerasprostraneniya oruzhiya massovogo unichtozheniya // www.wok.kz/diplomat/281/kaz_security/acme/
- 5 Seisenuly Daulet. Kazakstan — beibitshilik epitsentri: Yadrolyk karudan azat aimak turaly shartka kol koiyldy // Egemen Kazakstan. – 2006. – 9 kyrkuiek. – 5 б.
- 6 Nazarbaev, Nursultan Abishuly. Beibitshilik kindigi. – Almaty: Atamura, 2003. – 256 б.
- 7 Yadrolyk kauipsizdik maseleleri. // www.inform.kz/kaz/section/21595 – Cached – Similar
- 8 Yadrolyk kauipsizdik // stud24.ru/relations/yadroly.../71595-228250-page5.html
- 9 Miroslav Encha. Bezopasnyy mir i Tsentral'naya Azia: vzglyad na mesto i rol' Kazakhstana // Diplomatiya zharshysy, 1 № 34 2012, 32 bet.
- 10 Alisultan Kulanbay. Kazakstan – yadrolyk karudy taratpau uderisinin tabandy zhaktaushysy // Egemen Kazakstan. – 2012. – 23 тамыз.
- 11 Aybyn. Entsiklopediya. / Bas red. B.O.Zhakyp. - Almaty: «Kazak Entsiklopediyasy», 2011. - 880 bet.
- 12 Astanadagy halykaralyk antiyadrolyk konferentsiya // www.today.kz/kz/news/kazakhstan / 2012-08-29 / 32006